

LATİN AMERİKA'DA ASKER-SİYASET İLİŐKİŐİ: ARJANTİN VE ŞİLİ'DEKİ ASKERİ DARBELERİN ETKİLERİ VE TARAFLARI

Military-Political Relations in Latin America: The Parties and Impacts of Coup d'etat in Argentina and Chile

Akın SAĐIROĐLU¹

Özet

Soğuk Savaş döneminde, Latin Amerika ölkelerinin seçimle gelmiş yönetimlerine karşı sıklıkla askeri müdahalenin olduğu görölmektedir. Latin Amerika'da askeri darbeler bir siyasi tercih halini almıştır. Bu çerçevede, çalışmada, Arjantin ve Şili'de gerçekteŐen askeri darbelerin siyasi tarafları, ekonomik nedenleri ve toplumsal etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Amerika BirleŐik Devletleri'nin (ABD) 'çıkarları' için örnek iki ölkedeki etkin kontrolünün boyutlarını tespit etmektir. Ayrıca, Latin Amerika'da asker-siyaset ilişkisi nedensellik bağlamında incelenmiŐtır. Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik mücadele neticesinde, ölkelerin siyasi mekanizmaları, ekonomik kaynakları ve toplumsal hafızaları ciddi bir dönüşüm geçirmiŐtır. Her İki ölkede için de dış müdahaleler ile ekonomik liberalleŐme sağlanmaya çalışılmıŐtır. Askeri yönetimlerin uygulamaları ile bu deĐiŐimin daha hızlı olması amaçlanmıŐtır. ABD müdahalesinin etkin araçlarından biri *Central Intelligence Agency*- Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın (CIA) olmuştur. CIA vasıtasıyla ölkelerin siyasi tercihlerine müdahale edilmiş veya müdahaleye uygun ortam oluŐturmak için faaliyetler yürütölmüŐtür. Arjantin ve Şili'deki askeri yönetimlerin uygulamalarının ekonomik ve toplumsal etkileri hala devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Latin Amerika, Arjantin, Şili, Askeri Darbeler

Jel Sınıflaması:

F50, F59, N46

Abstract

Cold War period, it appears that there is often military intervention in the electoral administration of the Latin American countries. In Latin America, coup d'etat have become a political choice. In this framework, in paper, Political parties, economic reasons and social impacts of the military coups in Argentina and Chile were discussed. The aim in the study is to determine the dimensions of the effective control in the example countries for the 'interests' of the United States (USA). Moreover, military-political relations in Latin America have been examined in the context of causality. As a result of the ideological struggle during the Cold War, the political mechanisms of the countries, economic resources and social memories have undergone a serious transformation. Both countries have tried to provide economic liberalization with external interventions. It is aimed that this change will be faster with the practices of the military administrations. One of the effective instruments of US intervention has been the Central Intelligence Agency (CIA). Through the CIA, the political preferences of the countries have been interfered or actions have been taken to create an environment suitable for intervention. The economic and social impacts of the practices of military administrations in Argentina and Chile still continue.

Key Words:

Latin America, Argentina, Chile, Coup d'etats

Jel Classifications:

F50, F59, N46

¹ Adıyaman Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, Besni MYO, e-posta: asagioglu@adiyaman.edu.tr

1.Giriş

Soğuk Savaş dönemine, retrospektif açıdan bakıldığında, ideolojik mücadele, aktörler, örgütler ve tutumlar bakımından ‘gizemli’ durumlar yaşanmasına rağmen, açık sonuçlar ortaya çıkmıştır. Göreceli olarak ‘istikrarlı’ tutum ve davranışlarının oluşturduğu sistemin mücadele alanlarında, bloklar arasındaki ideolojik restleşme retorik haline gelmiştir. Bu bağlamda, Latin Amerika büyük güçlerin mücadele alanı haline dönüşmüştür.

Ülkelerin sürüklendiği koşullar ile ilintili olarak, dış müdahale olgusu en önemli sorunsal olarak ortaya çıkmaktadır. Büyük güçler, bir başka ülkenin yönetimine, ekonomik kaynaklarına ve diğer kamu imkanlarına müdahalede bulunabilmektedir. Arjantin ve Şili’de gerçekleşen askeri darbelerde de iç dinamiklerin dışında çeşitli araçlar ile etkin rol alındığı görülmektedir. Müdahalelerin gerçekleştirilebilmesi için bazı çıkar gruplarının oluşturulduğu/kullanıldığı ve bu çıkar gruplarının asker ve siyaset ilişkisinin aktörleri ile ortaklaşa hareket ettikleri söylenebilir.

Çalışmada, 1970’li yıllardan 1980’li yıllara uzanan askeri yönetimler, örnek iki ülke açısından siyasi, ekonomik, toplumsal ve askeri olarak inceleyecektir. Asker-siyaset ilişkisi bağlamında ülkelerin müdahale kültürünün nasıl geliştiği aktarılacaktır. Öncelikle Şili’deki siyasal şartların nasıl ‘değiştirilebilir’ ve çatışmaya neden olduğu anlatılmaya çalışılacak, devamında Arjantin’deki ‘Kırlı Savaş’ dönemi, ekonomik ve siyasi krizler dikkate alınarak incelenecektir. Darbelerin ekonomik boyutlarının kısa değerlendirmesi yapılacaktır. Son olarak, *Central Intelligence Agency*- Merkezi Haberalma Teşkilatı’nın (CIA) Arjantin ve Şili’deki faaliyetleri örnekler ve uygulamaları ile tartışılacaktır.

2.Soğuk Savaş Döneminde Latin Amerika’daki Üstünlük Çabası

Akşın, 19 yüzyıl boyunca Latin Amerika’da ABD’nin ağırlığının arttığını, 20. yüzyılda kabus gibi üstlerine çöktüğünü, siyasette son sözün onun olduğunu ve ayrıca Latin Amerika’da ABD’nin ‘sardalyalar arasında köpek balığı’ diye tanımlandığını aktarmaktadır. (Akşın, 2014: 497). Soğuk Savaş yılları *ambient militarism*- çevreleyici bir militarizmin etkin olduğu bir zaman dilimi olarak öne çıkmaktadır (Balcı, 2011: 20). Soğuk savaş döneminin bir bölümünü ve uluslararası ilişkiler tarihinin kilometre taşlarından biri olarak 1973-1990 arasındaki Şili’deki askeri diktatörlük (Ulianova, 2014: 315), seçimle göreve gelmiş bir devlet başkanı askeri darbe ile görevinden edilmiş, askeri rejimlerin göstermesi muhtemel refleksler gösterilip kişiler, kurumlar ve ‘şüpheli²’lerin cezalandırıldığı bir tavır sergilenmiştir.

Soğuk Savaş’ın mantığı, Sovyet-ABD müzakereleri vasıtasıyla üçüncü tarafları da kapsayan uluslararası problemlere özel çözümlerin mümkün olduğunu ispat etmiştir. Soğuk Savaş Sovyetlere, ABD’nin onlarla eşit şekilde savaşmaya istekli olduğunu kanıtlamıştır (Ulianova, 2014: 318). 1960-1970 arası dönemde, demokrasilerden küresel düzeydeki uzaklaşma, çarpıcı niteliktedir. 1962’de dünyada 13 hükümet darbeleri ürünüdür. 1975’de bunların sayısı 38 olmuştur. 1958’de dünyadaki 32 işler demokrasiden üçte biri, 1970’ler boyunca rejim değişikliklerinin en yaygın yöntemi olarak ortaya çıkmış ve Hobsbawm’ın

² Bu noktada; 2005 yılı yapımı Savaş Tanrısı filmindeki replikten önemli bir önerme çıkarılabilir. mümkündür. Filmde “Tanrı’ya şükür ki hala şüphenin suç sayılmadığı bir dünyada yaşıyoruz.” Genel anlamda askeri rejimler ile demokratik rejimler arasındaki ayırım şüphenin suç sayılıp sayılmaması ile doğrudan ilişkilendirmek mümkündür.

‘askeri h k metlere yönelik görülmemiş bir küresel moda’ olarak adlandırdığı süreci yaşanmıştır (Komisyon, 2012: 54).

3.şili ve Arjantin’deki Askeri Darbeler

Soğuk savaş dönemi merkezde ideolojik mücadelenin koşullarının belirlediği durumları anlatır. Latin Amerika açısından da büyük g lerin öncelikle siyasi ve ekonomik g  mücadelelerinin etkisi net şekilde g r lmektedir. Akabinde,  lkelerin desteklediği ekonomik ve siyasi çıkar gruplarının faaliyetleri g r lmektedir. Latin Amerika özelinde, asker ve siyaset ilişkisinin sınırları muğlak ve ‘aşılabilir’ durumdadır. Niteliği ve yoğunluğu belirleyen koşular, uluslararası, bölgesel ve yerel nitelik gösterebilmektedir. Arjantin ve şili  rneklelerinde de görüldüğü üzere askeri darbeler ile yönetime gelen gruplar, meşrulaştırma aracı olarak devletin zor kullanma tekeli olan, şiddet tekeli kullanmaktadır.

3.1.şili’deki Askeri Darbe ve Hakikat

1964’den itibaren ABD’nin Latin Amerika’da askeri rejimlere yönelik ilgisinin nedeni 1964 Küba devriminin bölgede yayılma olasılığıydı ve bu dönemde Brezilya, Bolivya, şili, Uruguay ve Arjantin’de kurulan yeni yapılanmalar bu bağlamda *anti-devrimci askeri rejimler* şeklinde tanımlanmıştır. Bu politika sonucu ortaya çıkan askeri rejimler de ABD tarafından komünist bloka karşı bir duvar oluşturdukları için meşru görülmüşlerdir. (Komisyon, 2012: 59). Fidel Castro’nun şili’ye gelmesi, mevcut hükümetin devletleştirme çalışmaları ve Marksist etkilere sahip *Unidad Popular*³-Halk Cephesi ABD’de ciddi bir rahatsızlığa neden olmuştur (Bozkurt, 2013: 11).

Latin Amerikan’ın farklı tarihi dönemlerinde silahlı mücadele ve doğrudan pasif eylem onların her biri için ‘hareketin itici gücü’ olmuştur (Viviana ve Hernandez, 2002: 389). 1964 yılında Sosyalist Parti’nin başkanlık adayı olan Allende’nin kabiliyetleri ve vaatlerinin dışında sol tandansın, Latin Amerika’daki diğer  lkelerin rejimlerinde ve toplumsal kabullerin değişmesinde de önlenemez şekilde çekici ve kitleyi harekete geçiren bir motivasyonun olduğunu belirtmek gerekir. Güney Amerika genelinde yaşanan sosyalist akım şili’yi de etkilemiştir. Toplumsal anlatım biçimlerinden biri olan duvar resimlerinde de yansımaları olmuştur (Rolston, 2011: 115-120).

Latin Amerika’da devletçi akımların güçlendiğini, birçok  lkede bu tutumdaki önderlerin iktidarda bulunduğunu unutmamak gerekmektedir. ABD’nin ciddiyetinin, şili’de seçimle iktidara gelen sosyalist Salvador Allende Gossens’in (1908-1973) başına gelenlerden anlaşılmaktadır. CIA, onu askeri darbe ile devirmek (ve sonuçta öldürmek) için 3 yılda 8 milyon dolar harcamıştır (Akşın, 2014: 498).

Darbeyi izleyen günlerde şili Ulusal Stadyumu bir toplama kampına dönüştürülmüş, 40.000 kişi burada tutulmuştur. İlk birkaç ayda Allende destekçisi olan binlerce kişi tutuklanmış ve ‘ortadan’ kaybolmuştur. Takip eden üç senede yaklaşık 130.000 insan tutuklanmıştır. Parti yasaklamaları olmuştur. Hazırlanan çeşitli raporlara göre, Augusto Jos  Ram n Pinochet Ugarte (1915-2006)’nin 17 yıllık asker  hükümeti döneminde kaybolan 2279 kişi siyasi nedenlerden

³ Halk birliği anlamına gelen bu oluşum şili Sosyalist Partisi, şili Komünist Partisi, Radikal Parti, Sosyal Demokratik Parti ve Halk Eylem Birliği Hareketi tarafından oluşturulmuştur.

dolayı öldürülmüştür, (Rettig Raporu) 30.000 civarında kişi işkence görmüştür (Valech Raporu) ve sayısı birkaç bini bulan kişi sürgün edilmiştir (Madenci, 2010: 117-118). Yıldırnak ve korkutmak, bazıları bilgi almak diğerleri ise sürgüne zorlamak amacıyla işkenceye maruz kalmışlardır. Söz konusu işkenceler sol eksenli siyasi parti ve sendika üyeleri ile öğrenciler ve Allende sosyalist hükümetinin kamu görevlilerini hedef almıştır (Komisyon, 2012: 911).

3.2.Arjantin’deki Kirli Savaş ve Algo Habrán Hecho⁴

Darbeler için birçok şey gerekçelendirildiği gibi siyasal şiddet de bu gerekçelerin en güçlüsüdür. Siyasal şiddeti kontrol edememe ve askeri seçkinlerin eylemi Juan Carlos Onganía’nın (1914-1995) meşruiyetini erozyona uğratmıştır. Onganía’nın şiddeti kontrol etmede başarısız olması ile ordu toplumda birleştirici rolü olan karizmatik birini bulmayı denemiştir (Holmes, 2001:141-142). Bu noktada ülkedeki siyasi tutuculuk temelde irdelenmelidir. Tüm bu gelişmeleri yorumladığımız da Peronist bir akımın etkinliğini 1973 seçimlerinde de net şekilde hissedilmektedir. Onganía’nın resmi milliyetçiliği, hükümet karşıtı guruplar tarafından kullanılmaya devam edilmiştir. Onganía rejimi tarafından yükseltelen ulus ve tarih kimliği (Goebel, 2011: 152) üzerine inşa ettiği politik görüşler, kutuplaşmanın derinleşmesine neden olmuştur. General Levingston’a (1921-) Temmuz 1970’te hükümet yolunun açıldığı görülmektedir. Ardından yine yönetime karşı bir askeri müdahale gerçekleşmiştir.

Levingston, 22 Mart 1971 tarihinde silahlı kuvvetler tarafından devrilmesinden sonra da ülkedeki alışkanlıkların değişmediğini belirtmek gerekir. Siyasal şiddet eylemleri artarak devam etmiştir. Nihayetinde eylemlerin gösterdiği sonuç, ülke için bir seçim daha getirmiştir. Mart 1973 yılında yapılan seçim Peronist ittifakın kazandığı bir seçim olmuştur. Peron’un seçimi kazanması ile göreceli olarak demokratik dönem ve diğer değişikliklerde siyasal şiddet eylemlerinin sonlanması sonucunu getirmemiştir. Ekim 1994’teki dönem, en yoğun şiddet eylemlerinin ve bombalı eylemlerin gerçekleştirildiği dönem olarak görülmektedir (Holmes, 2001: 144-147).

Latin Amerika ülkelerinin demokrasi serüveni, genç nitelikli olarak belirtilebilir. Genç nitelikli ve yerleşik bir demokrasi kültürünün güçlenmesi için yeterince ‘zamanı’ olmayan ülkeler olarak Latin Amerika, sadece çalışmaya konu olan dönem değil daha önce de darbe seçeneği ile demokratik sistemlere müdahale olaylarını yaşamıştır. (Akşin, 2014: s. 522-4). Peron’un zaman içerisinde artan otoriterliği, ordu güçlerinin darbe yapmasına neden olmuş, politik kontrol 1950 sonlarında ve 1960’lar boyunca radikal siviller ve asker arasında gidip gelmiştir. Bu dönem gerilla hareketlerinin artmasıyla da karakterize edilmektedir (Ekici, 2003: 23).

1966 ile 1983 arası döneme ‘düzen için bir talep’ gerekçesiyle kontrol edilmiş, yasalaştırma ‘negatif’ şekilde dönüştürmüştür. Meşruiyet yönetilebilirlik için fonksiyonel bir talebin dışında, kendi otorite gücünü özel kuralcı isteklerinden almıştır (Peruzzotti, 2004: 104). Arjantin işkenceyi siyasete katılmak isteyen bireylere karşı, onları bundan vazgeçirmek için kullanmıştır. Bireyler kendileri siyasal şiddetten korumak için sosyal aktivitelerini kısıtlamışlardır (Sousa, 2013: 180).

⁴ Türkçesi; ‘Mutlaka bir şey yapmış olmalı’ anlamındadır.

Ordu ‘sabotajcılar’ geniş bir tanım içinde kullanmıştır.⁵ Her hangi biri şüpheli olarak düşünülebilir: bir sosyalist, liberal, sosyal aktivist, reform yanlısı Katolikler ve Yahudiler, bir ticari birlik üyesi, entelektüel, rahibe, ergen, ya da uzaktan veya tesadüfen askeri bir muhalife yardım etmiş herhangi biridir (Krause, 2004: 370). Geçmiş askeri darbelerine kıyasla, Latin Amerika’nın siyasi manzarasında 1970’ler boyunca filizlenmiş olan bu askeri rejim kendini pretoryanizmin⁶ kronik sorunlarını bitirecek yeni düzenin kurumsal temelini kurmak için dernek tipi girişimcisi olarak görmektedir (Peruzzotti, 2004: 100).

Peruzzotti, Peronist zihniyetin siyasete ilişkin müdahalesinin izahı açıklayıcıdır: Peronist politikaların etkinliğini azaltma politikası, geçmiş Peronist politikaları gibi, yasal-anayasal düzenlemeleri apaçık bir araçsallaştırma siyaseti üzerine şekillenmiştir. Peronizm sürekli yeniden yazılmış ve yeniden gözden geçirilmiş siyasi amaçlar için yapılmış seçim yasaları ve hükümler tarafından yasaklanmıştır, seçimler, sonuçları ‘yetersiz’ görüldüğünde ve buna benzer sebeplerle iptal edilmiştir (Peruzzotti, 2004: 101).

1982 yılında İngiltere ile Malvinas/Falkland Savaşı’nda yaşanan yıkıcı yenilgi ile birlikte bu dönemde iktidarın silahlı güçlerinin tacizi, cunta ile Arjantinlileri karşı karşıya getirmiştir (Hunter, 1996: 10). Askeri strateji elbette kitlenin kontrolünü sağlamak adına bir meydan okuma halini kullanmayı tercih etmiş ve İngiltere ile savaşa girmeyi göze almıştır.

Kirli Savaş’ın karakteristiği orantısızlıktır. Örtülü olarak tehdidin yeniden tanımlanmasıdır. Mart 1976 yılındaki *coup d’etat*-darbenin iyi planlanıp sahnelenmiş askeri gücün ideolojisinde görülmektedir (Smith ve Roberts, 2008: 389). Altay Öktem’in belirttiği gibi, Sansürlemek yerine oto sansür uygulamaya mecbur edersen; sorunu diplomatik biçimde halletmiş olursun (Cömert, 2013: 18-9). Latin Amerika deneyiminde özellikle Arjantin’de halk arasında açıkça korkuyu uyandırmak için ‘kayıp’ olgusu sıklıkla kullanılmıştır (Smith ve Roberts, 2008: 389).

Harvey, sonuç olarak Şili ve Arjantin gibi ülkelerde siyasal şiddet ve çatışma ortamının ortaya çıkmasına sınıfsal bir mücadelenin neden olduğunu, hızlı, acımasız, kendinden emin bir askeri darbe ve darbenin ardından kendisine yönelik tehdit hisseden iktidarlar tarafından toplumsal hareketler ve dayanışmanın bastırıldığını işaret etmiştir (Harvey, 2012: 73).

3.3.Arjantin ve Şili ‘Anneleri’nin Etki Alanı

Arjantin’deki siyasal şiddet kasten ilişkileri, sosyal bağları ve ağları tahrip etmekle sonuçlanmıştır (Sousa, 2013: 183). Kirli Savaş süresince askeri diktatörlük, insan hakları ve insan onurunun ihlallerine dayalı bir rejim olmuştur (Viviana ve Hernandez, 2002: 340). İnsanların kendi hükümetleri tarafından işlenmiş siyasal şiddetin amacı çoğu kez siyasal

⁵ Filmler toplumsal yaşamın söylemlerini şifreleyerek sinemasal alıntılar biçiminde aktarırlar (Ryan ve Kellner, 2010: 35). Bu bakımdan, Garage Olimpo (olimpo garajı-1999) filmi belgelere dayanmaktadır. Korku, adam kaçırma gibi suçlar resmi veya gayri resmi hükümet üyeleri tarafından işlenmektedir. Ancak film “asla umudunu kaybetme” cümlesiyle rayına oturmaktadır. Diyaloglar önemli mesajlar içermektedir. 1) “Senin için burası seslerden oluşan bir dünya. Bundan böyle hiçbir şey göremeyeceksin. Tek bir şey bile.” 2) “Şu andan itibaren yasal hükümetin malısınız.” 3) Devlet memuru “sesini duyabiliyorum asker, şansına sadece duyuyorum, görmüyorum.” 4) “Ne zaman öleceğine karar verecek olan bizleriz. Burada tanrı biziz.” 4) Filmin sonunda; binlerce Arjantin vatandaşı iğne ile uyuşturularak canlı olarak uçaklardan okyanusa atılmıştır.

⁶ Askeri yapıların siyaseti, doğrudan olmasa da psikolojik olarak baskı altına almasıdır.

muhalefeti zayıflatmaktır (Sousa, 2013: 185). Arjantin’in çalınan bebekleri durumundakiler şimdi genç yetişkinler, ailelerinden, isimlerinden ve kökenlerinden mahrum edilmişlerdir (Lazzara, 2013: 322).

Arjantin’de askeri yönetim yıllarında, kayıp oranlarında yüzde 40 oranında üst ve orta üst sınıf, kategorisi tahmin edilmiştir (Smith ve Roberts, 2008: 389). Arjantin’de darbeye ülkeyi yöneten subaylar, insan haklarının korunması hususuna önem atfetmemişlerdir. Anayasal güvence altındaki temel hak ve özgürlükler, yasal olmayan şekilde tutuklananlardan sadece küçük bir azınlık için işletilmiştir (Komisyon, 2012: 683). Askeri yönetim bu dönemde medyayı (Bresnahan, 2009: 161-181), da büyük bir baskı altına almıştır. Birçok gazete, dergi, radyo ve televizyon kanalı olaylara ya ilgisiz kalmış ya da askeri yönetimi destekler bir tavır sergilemiştir (Bustos, Webb ve Fairbairn, 2010: 155).

Arjantin’de biri kaybolduğunda insanların birbirlerine fısıldadıkları bir söz şudur; ‘mutlaka bir şey yapmış olmalı’. Cuntanın vahşeti en çok insanlara yaşattığı katıksız korkuda kendisini ortaya çıkarmıştır (Candansayari, 2010: 4). Arjantin’deki kadınların başarısı başka ülkelerdeki uygulamalara da ilham kaynağı olmuştur.⁷ Kadınların mücadelelerinin başarısı onların üreme rollerinden türemiştir (Krause, 2004: 373). Doğurgan cisimleşme ve şiddeti dışarda bırakan yaşam yaklaşımı olarak kadın figürü, bu konuda yeterince simgesel değer taşımaktadır.

Arjantin’de kaybolan kişilerin aileleri bir araya gelerek 1974 yılında topluluk kurmuştur. Arjantinli anneler ilk olarak *Asociación Madres de Plaza de Mayo*-Mayıs Meydanı Anneleri adlı örgütlenmeyi kurarlarken hemen ardından Arjantin’de her perşembe günü saat öğleden sonra üç buçukta Mayıs Meydanı’nda ve tam olarak Başkanlık Binası’nın karşısında bir araya gelmeye başlamışlardır (Viviana ve Hernandez, 2002: 385-411). İlk kez 1977 yılında Mayıs Meydanı’nda bir araya gelen küçük grup, Yılmaz’a göre, çoğu şehir dışından kasabalardan gelen, büyük bir kısmının okuma-yazması bile olmayan ve de korku içinde olan annelerden oluşmaktadır. Net olan tek şey ise hepsinin görünür ve fark edilir olma isteğidir (Yılmaz, 2014: 56). Arjantin’de Mayıs Anneleri Derneği 22 Ağustos 1979’da örgütlerini resmi olarak tescil ettirmiştir. Bu hareketi, belirtilen özgürlükle bağdaştırmak çok önemlidir ki üyeleri özgür ve demokratik bir toplum görme (Krause, 2004: 372) beklentisi içinde hareket etmişler ve bunun için mücadele içerisinde olmuşlardır.

Birçok bebek doğumda alınmış ve anneleri ‘evlatlık’ aile talimatı içeren bir mektup yazmaya zorlanmıştır. Bir süre sonra annelerin içinde uyuşturulmuş olduğu askeri uçakları okyanusa düşürülmüştür (Lazzara, 2013: 320). Peruzzotti’nin belirttiği gibi, Mayıs Anneleri Derneği sadece bir gruptur ki, açık bir şekilde Arjantin Kirlili Savaşını baskıcı, şiddetli ve diktatör askeri rejimi ile karşı karşıya kalmıştır. Hem sivil toplum ile devlet arasındaki kurumsal farklılaşma süreci hem de bireysel gruplar tarafından kamu gücünün yapısının bir anda radikal özelleştirilmesi Arjantin’in otoriter deneyiminin bitmesinin sonucudur (Peruzzotti, 2004: 104). Pasif hareketler bir barış hareketidir ki zulme karşı doğrudan eylem kadar kullanılmaktadır (Viviana ve Hernandez, 2002: 386). Kendi gazetelerini basmışlardır ve ülkede konuşmalar yapmak için çabalamışlardır. Arjantin’de insan hakları ihlalleri hakkında uluslararası

⁷ Türkiye’de de ‘Cumartesi Anneleri’ olarak isimlendirilen, kayıp kişi annelerinin oluşturduğu bir topluluk bulunmaktadır. 27 Mayıs 1995’ten bu yana her cumartesi bir meydana oturma eylemi düzenlenmektedir ve darbe döneminde yaşandığı iddia edilen kayıpların bulunması için inisiyatif oluşturulmuştur.

farkındalığı geliştiren bu çok önemli hareketle uluslararası destek gruplarıyla bağlantı sağlanmış ve yabancı liderlerle temas kurulmuştur (Krause, 2004: 373).

Arjantin ve şili toplumunda derin etkileri olan darbe dönemlerinin sonuçları açısından değişiklikler görölmektedir. Toplumda sivilleşme ve sivil toplum kuruluşları açısından da her aşamada değişimler yaşanmıştır. Arjantin ve şili Anneleri'nin etki alanı açısından ve darbe dönemi yaşananlar ve o dönemdeki çeşitli baskı ve uygulamalara maruz kalan insanların yaşadıkları örnekler (Kaptanoğlu, 2010: 17) ve süreçler dünyanın geri kalanının da özenle takip ettiği mağduriyetler olarak görölmektedir.

Arjantin'de Raúl Ricardo Alfonsín (1927-2009) askeri diktatörlük sona erdiğinde başkan olarak seçilmiştir. Alfonsín, darbe döneminde yaşanan kayıpların tespit edilmesi noktasında istekli olmuş ve girişimlerde bulunmuştur. Başkan olan Alfonsín 16 Aralık 1983'te yayınladığı bir kararname ile *Comisión Nacional sobre la Desaparición de Personas- CONADEP Kayıp Kişiler Hakkında Ulusal Komisyon*'u kurmuş ve kendi mensuplarını soruşturulmaktan koruyan askeri affı onaylamıştır.

1976 ile 1983 yılları arasında gerçekleşen kayıp vakalarının araştırılması ve cesetlerin yeri de dâhil olmak üzere bu olaylardaki gerçeklerin açığa çıkarılması ile görevlendirilen Komisyon, Aralık 1983 - 20 Eylül 1984 arasında faaliyet göstermiştir. Bu raporda Komisyon, "1976 - 1983 arasındaki askeri yönetim süresince 8,960 ortadan yok olma vakasının gerçekleştiğini, bu vakaların yanı sıra sistematik şekilde işkence, gizli tutuklama, bilinmeyen yerlere cesetlerin gömülmesi olaylarının meydana geldiğini bildirmiştir. Ortadan yok olan kişilerin hepsinin öldürölmüş oldukları ve bu kişiler hakkında sağlanan bilgilerdeki eksikliklerin, hayatta kalanlar ile kurulacak bağlantılara engel olmak amacıyla hükümet tarafından uygulanan bir stratejinin sonucu olduğu belirtilmiştir." 1992 yılında Arjantin'deki Kirlili Savaş süresince kaybolan çocukların araştırılmasını merkez alan *Ulusal Eşitlik Hakkı Komisyonu* kurulmuştur (Komisyon, 2012: 907).

şili'de 1990 yılında Devlet Başkanı Patricio Aylwin Alócar (1918-) tarafından bir kararname ile askeri darbe sonrasında askeri hükümetin iktidarda olduğu yıllar içinde yaşanan insan hakları ihlallerini ele almak üzere Rettig Komisyonu olarak bilinen Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (*Comision Nacional de Verdad y Reconciliacion*) kurulmuştur. Meclis araştırma komisyonunun belirttiği rakamlar göre, 8 kişiden meydana gelen Komisyonun üyeleri Devlet Başkanı tarafından belirlenmiştir. Komisyon, Pinochet döneminde meydana gelen 3.000 ortadan kaybolma vakasını belgelendirmiştir. Bununla beraber, mağdurun ölümüyle sonuçlanmadıkça işkence vakaları belgelendirilmemiştir. [...]Uluslararası Af Örgütü'ne göre her iki organın ortak bulguları, 1.102 -ortadan kaybolma, 2.095 yargısız infaz ve işkenceye bağlı ölüm olmak üzere toplamda şili devleti tarafından resmi olarak tanınmış 3.197 vakanın bulunduğunu ortaya koymaktadır (Komisyon, 2012: 907).

3.4.CIA'nin Latin Amerika Tamlaması

İstihbarat servislerinin, çalışanların ve kurumun mantığı açısından bakıldığında şu felsefi önerme ile yola çıkmak doğru olacaktır. Bilinen bilinenler vardır, bunlar bildiğimizi bildiğimiz şeylerdir, bilinen bilinmeyenler vardır, yani bazı şeyleri bilmediğimizi biliriz ayrıca bilinmeyen bilinmeyenler, vardır, bilmediğimizi bilmediğimiz şeyler vardır (Zizek, 2004: 13). Özellikle

Uluslararası ilişkiler ve komplo teorilerinin birbirinden net çizgiler ile ayrılmasına ciddi hizmetleri olan unsurlar istihbarat servisleridir.

Latin Amerika’da siyasetin çoğunlukla hâlâ silahların gölgesinde yapıldığının ürpertici bir hatırlatıcısı olarak siyasi suikast her zaman olasıdır (Gott, 2008: 14). CIA uygulamaları ve Latin Amerika’da ABD’nin varlığını hissettiren olaylar yakın tarih boyunca olmuştur (The CIA in Latin America). Latin Amerika’daki ABD’nin gizli eylemlerinden çıkan genel resim, sol görüşlü partilerin iktidarda olduğu ve sosyalist ekonomi modelinin benimsendiği ve ayrıca uygulanmaya çalışıldığı ülkelerin daha fazla göz hapsinde olduğunu göstermektedir. CIA’nin eylemleri temelde ABD çıkarlarını savunurken, öncelik siyasi çıkarların sıralandığı değil ekonomik çıkarların esas belirleyici olduğu gerçeğidir.

Mark Zepezauer’e göre 12 yıl boyunca üç ayrı Güney Amerika ülkesinde CIA’nın operasyon elemanı olarak görev yapan ve 1974’te CIA’dan kaçıp bu yıllara ait olayları gün gün yazan ve CIA Günlüğü adıyla yayımlayan Firar’da, Agee, CIA’nın işlevlerini şöyle sıralamaktadır: ‘CIA kendisinin en önemli düşmanları ve aleyhtarları hakkında geniş bir liste hazırlar. Bu liste, kişilerin hayatlarını ve onların nasıl nerede bulunabileceklerini de içerir. Amaç, askeri darbe olduğu zaman bu bilgi arşivini, o ülkenin gizli askeri istihbarat teşkilatına verip, bu kişilerin derhal tutuklanmalarını sağlamaktır. CIA, bütün dost, müttefik Üçüncü Dünya ülkelerindeki sivil ve askeri istihbarat teşkilatlarının eğitilmesini ve donatılmasını üstlenir. Buralarda çalışan yüzlerce kişi Amerika’ya götürülüp kurs görürler. Darbe yapıldığında Amerikan aleyhtarları CIA’nın sızdırdığı liste sayesinde tutuklandıklarında, o ülkenin istihbarat teşkilatı üyeleri, kurumsallaşmış işkence yöntemlerini bu insanlar üzerinde uygularlar.’ CIA, başta Şili olmak üzere, tüm ‘dost’ ülkelerde gerçekleştirdiği askeri darbelerde bu sistemi uygulamış ve binlerce kişinin tutuklanması, işkence görmesi ve politik cinayetlere kurban gitmesinin birinci derecede sorumlusu olmuştur (Zepezauer, 2010: 12-3).

CIA, Pinochet rejimine destek için propaganda (Support of Pinochet Regime) ile darbeye desteğini medya ve fon kullanımlarını sağlayarak hissettirmiş ve bir farklılığın yaşanma ihtimalini kullanmayı amaçlamıştır. Askeri rejim bir ‘susturma politikası’ dayatmış ve bu genel anlamda medya ve basın tarafından desteklenmiştir (Bustos, Webb ve Fairbairn, 2010: 155). ABD’nin politikalarına ve uygulamalarına ilişkin (Sarıcan, 2014: 2; ve Zepezauer, 2010: 45), muhalefeti ile öne çıkan yazarlarda özellikle Chomsky, bu gizli ve yıkıcı uygulamaların olduğunu tespit eder metinler kaleme almışlardır (Sarıcan, 2014: 3).

Salvador Allende’nin ölümünden sonra ABD, Latin Amerika’da komünizmin engellenmesi için para yardımlarından ziyade, 1975 yılından itibaren *Operation Condor-Akbaba Operasyonu* (CIA, 09.06.2015), adı altında gizli yürütülen bir dizi operasyonla Uruguay, Arjantin, Brezilya, Şili ve Paraguay’da Amerikan menfaatleri ile çelişen birçok politikacıya suikast düzenlenerek yok etmiştir (Bozkurt, 2013: 11). Organik bir muhalefetin oluşumun özenle önlediği modern toplumsal sistemlerde şiddetin rafine biçimlerinden biri de (Oskay, 1996:195), oto sansürün yerleşmesinin sağlanmasıdır.

Victoria Goff’a göre John Pollack ve David Eisenhower, Eylül 1970 ve Ocak 1972’ki seçimlerden hemen önce Allende hükümetinin ‘eylemler ve niyetlerinin’ kapsamını incelemişlerdir. Onlar bu kapsama sonucunda *The New York Times*, *The Washington Post*, *The Wall Street Journal*, *Los Angeles Times*, *Miami Herald*, ve *The Christian Science Monitor* de yansıtılan “basın tarafından bir fenomen olarak vurgulanan belirgin bazı anahtar ‘temalar’, bizim yerküremizde ilk kez demokratik şekilde seçilmiş sosyalist hükümete yönelik, ABD

hükümeti ve bazı şirketler nezdinde düşmanlık olarak kendini göstermiştir.” belirlenen ‘düşman’ temaları başyazıları, sendikasyon sütunları, özellikleri, haberleri ve haber ajansları makaleleri aşağıdaki gibidir: 1) Allende izole edilmiştir ve popüler bir desteğe sahip değildir. 2) Siyasi istikrara karşı tehlikeler Sol’dan gelmiştir. 3) Üst ve orta sınıflarda siyasi erdem ve irfan koruyucudur. 4) Şili’nin yabancı kurumsal etkisini azaltmak için gösterdiği çaba irrasyonel olmuştur. 5) Kriz sık sık bir metafor olarak kullanıldı ve asla Allende’nin başarısı olarak bahsedilmemiştir (Goff, 2007: 99-102).

ABD Şili ekonomisine karşı küresel bir ‘görünmez abluka’ oluşturmuştur (Gustafson, 2005: 78-83). CIA, ayrıca, mali kaynağı Şili’deki holdingler ve ITT gibi diğer ABD şirketlerince karşılanan sokak gösterileri ve grevler örgütlenmiştir. Şili’nin en büyük gazetesinin de içlerinde bulunduğu CIA bağlantılı olan medya, yangını körüklemiştir (Zepezauer, 2010: 45). ABD 17 Eylül 1970 yılında Allende’yi darbe ile devirmek adına faaliyetlerini sıklaştırmış, net bir şekilde sertleştirmiş ve FULBERT projesini başlatmıştır (Genesis of Project FUBELT).

CIA’nın Allende karşıtı kampanyası, bunu elde etmeye çalıştığı 1970 süresinde ABD’nin vergi mükelleflerine 8 milyon dolardan fazlasına mal olmuştur. Bazı yazarların söylediği rakam yaklaşık 20 milyon dolardır. CIA’in Şili basınına sızması oldukça başarılı olmuştur. 1970’de, CIA tarafından yerleştirilen anti-komünist öğeler beş milyondan fazla dinleyiciye erişilmiş ve 726 makale, yayın ve başyazı ile sonuçlanmıştır (Goff, 2007: 101). CIA’in insan hakları ihlalleri ile ilgili faaliyetleri konunun takipçisi olan kuruluşlar tarafından incelenmektedir. (Schmidli, 2012: 348).

4.Darbelerin Ekonomik Boyutları

Uluslararası ilişkilerde en güçlü aktör konumundaki devletlerin çıkar ve güç ilişkilerini dikkate almadan herhangi süreci, siyasi ve ekonomik eylemleri yorumlamak zor olacaktır. Ekonomik gerekçeler çıkar ilişkileri noktasında değerlendirilebilir. Ülkelerin ideolojik çıkarları ekonomik çıkarları ile örtüşebilir. Bu bağlamda Arjantin ve Şili’de askeri darbelerin sonrasında ekonomik gelişmelerde de ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Hatta Şili’de ABD’nin yardımı ile ekonomik reformlarını gerçekleştirdiği görülmektedir.

4.1.Şili ve Chicago Boys

Ülke yönetimlerinde ve toplumsal reflekslerde ekonomi temelli gerekçeler ile daha hızlı mobilizasyon sağlanabilmektedir. Latin Amerika ülkelerinin kendi iç dinamiklerinden kaynaklı değişiklikler hızlanmaktadır. *Chicago Boys*-Chicago’lu çocuklar olarak bilinen ve Chicago Üniversitesi’nde Milton Friedman’ın fikirlerinin etkin olduğu bir heyetin ülke ekonomisinin değişim sürecinin başlangıcında olmuşlardır. Şili’nin başının çaresine ‘tek başına’ bakması çokta mümkün gözükmemektedir. Aynı röportajında Hayek, Arjantin’de Peron’un iktidardan düşmesinden sonra yönetimi ellerine alan askerler hakkında da ‘istikrarlı bir demokratik yönetimin temellerini atacaklarını’ umduğunu söylemektedir. (Madenci, 2010: 99-100)

Şili’deki darbeyle de sosyalist hükümet devrilirken, öte yandan iktisadi olarak neo-liberal ilkelerin uygulanmasına geçilerek iki amaç birden gerçekleştirilmiştir (Komisyon, 2012: 654). Darbeyi bu kadar ilgi çekici kılan, cuntanın başında yer alan General Pinochet’nin ekonomiyi düzeltmek için liberal politikalar takip etmesidir. 1975 yılının ortalarından itibaren Pinochet

'neo-liberal' veya 'serbest piyasa' olarak adlandırılan iktisadi reformları uygulamaya koymuştur. Kendi deyişiyile, 'Şili'yi proleter değil, mal sahibi bir ulus yapmak' istediğini belirtmektedir (Madenci, 2010: 99).

1973 askeri darbesi sonrasında Şili'de Pinochet'nin askeri rejim-otoriteryan liberalizmi (Zafir, 2009: 73), gösteren uygulamalar ve örnekler göstermektedir. Yurt dışından ihraç edilen bir grup olan; 'Chicago boys', Şili ekonomisinin yeniden yapılandırılmasına yardım için çağırılmıştı. Onlar da serbest piyasa saflarını sıklaştırmış; kamu malları özelleştirmiş, doğrudan yabancı yatırımlar ve serbest ticaret kolaylaştırılmıştır. Yabancı şirketlerin Şili'deki işlemlerden elde ettikleri karları kendi ülkelerine götürme hakları, garanti altına alınmıştır (Harvey, 2012: 71).

Siyasi kültürü zayıf küçük bir ülkede oldukları için ABD'nin kaçınılmaz karşı saldırısına direnme şansları pek yoktur. Soğuk Savaş kötücül gölgesini kıtanın üzerine hala salabilmektedir (Gott, 2008: 14). Siyasi kültürün direnç gösteremeyecek olması Şili gibi ülkeler Soğuk Savaş döneminin askeri darbelerine 'ilk fırsatta' maruz kalacağı gerçeğini hatırlatmaktadır. Şili diktatörlüğünün uluslararası imajı ve pozisyonu Şili askeri rejimi ve dünya çapındaki dayanışma ve onun kurbanları tarafından insan hakları ihlallerinin kınanması; bazı durumlarda çok korkutucu uluslararası aktiviteleri tetiklemiştir, yabancı bir ülkenin liderine suikast gibi, bir başka durumsa, uluslararası baskılara yol vermek için zorlamaktır (Ulianova, 2014: 316).

Askeri darbeler ve ardından kurulan cuntaların ikili bir işlevi olmuştur. Bir yandan yükselen özgürlük taleplerini törpülemek öte yandan da sermayenin 'neoliberal' düzeninin inşa edilmesidir (Candansayari, 2010: 3) Batı kamuoyunun çoğunluğunun insan hakları ihlallerinin yapıldığı bir terör rejimi olarak düşündüğü askeri darbeye uluslararası ret, kendilerini komünizm karşıtı 'özgür dünya' savaşçıları olarak gören Şili askeri liderleri için anlaşılmazdır (Ulianova, 2014: 316).

2013 seçimlerini kazanan Şili Devlet Başkanı Verónica Michelle Bachelet (1951-) Pinochet askeri rejimi döneminde babası öldürülmüş ve kendisi de yurt dışına kaçmak zorunda kalan insanlardan bir örnektir. Görünen odur ki; demokratik haklar ve insan haklarına yönelik baskı ve işkenceyle verilen darbe araları yine kendi ruhuna uygun değişimi sağlayarak 'eskiye' dönmüştür.

4.2. Arjantin'in Ekonomik Dönüşümü

Arjantin'de rejim değişikliğinin en baskın açıklamalarından biri ekonomik krizdir (Holmes, 2001:135). Ekonomik krizin veya siyasal şiddetin olması meşruiyeti azaltabilir, farklı otoriter rejimler farklı kaynaklarla meşruiyetlerini temellendirebilirler, bir kısmı düzeni diğerleri ekonomik büyümeyi vurgulamayı tercih etmektedir. (Holmes, 2001:138).

Zafir'e göre, Arjantin'de Dünya Bankası yanında IMF ve benzeri diğer kurumların, müdahaleci bir duruşla varlıklarını sürdürmeye devam etmeleri bir ikilem olarak değerlendirilebilir. Diğer bir ikilem ise uygulamaların devleti küçülten stratejilerinin uygulandığı çerçevede, özel sektörün yönlendirdiği ekonominin yabancı yatırımcılar, özel sektör ileri gelenleri ve devlet elitleri arasında dinamik bir karşılıklı ilişkiye dayalı halini sürdürmesidir (Zafir, 2009: 76).

Ticaret rejiminin liberalleşmesi ile dışarıya sermaye kaçışının hızlandığı bu dönemde 1982 yılında başlayan ve iki buçuk ay süren Falkland Savaşı ve ardından Meksika’da ortaya çıkan borç krizi tüm Latin Amerika ülkelerini olduğu gibi Arjantin’i de olumsuz etkilemiştir. 1982-1985 döneminde birbirini izleyen yüksek oranlı devalüasyonlar ve kontrol altına alınamayan bütçe açıkları nedeniyle enflasyon oranı 1982’de %165’ten 1985’te %672 seviyelerine sıçramıştır (Ergün, 2010: 8).

Popülist ve korumacı politikalar izlenmiştir. Bu politikaların sonucunda sadece ekonomik durum bozulmakla kalmamış, aynı zamanda politik istikrarsızlıklar ve terör saldırıları da artmıştır. Bunun sonucunda 1976’da askeri hükümet yeniden başa geçmiştir. 1970’lerin sonunda Arjantin ekonomik ve finansal krizin ortasında kalmıştır. Enflasyon artmış ve ulusal para hızla değer kaybetmiştir (Ergün, 2010: 8). Politik ve siyasal bağımsızlık iddiası çerçevesinde reformlar gerçekleştirilmiştir. Allende’nin radyoda yapmış olduğu veda konuşmasında da yapılanlar ve yaşananlar net bir dille anlatılmış ve yaşananların nedenleri üzerine beklenen tespitler yapılmıştır (Allende, 2015).

Ekonomik sorunların devam ettiği Arjantin’de 2015 yılına kadar görev yapan Arjantin Devlet Başkanı, 2011 yılında, 2007 yılında olduğu gibi tekrar seçilen Cristina Fernández de Kirchner (1953-)’dir. Peronist ideolojinin devamı olan Adalet Partisi mensubudur. Yolsuzluk soruşturmaları ile ilgili olarak ciddi bir kamuoyu baskısı altındadır. Aynı şekilde, Kirchner sonrasında seçilen Mauricio Macri, (1959-) peronist ideolojinin güçlü temsilcilerinden biridir.

5.Sonuç

Soğuk savaş döneminde büyük güçlerin dünyanın geri kalanına ilişkin bakışı, ideolojik ortaklık ve karşıtlık üzerinden inşa edilmiştir. Taraflar arasındaki mücadelenin motivasyonu, etki alanlarını genişletme ve karşı tarafı zayıflatmak üzerine kurgulanmıştır. Küresel ölçekte ideolojik motivasyon yakın tarihi şekillendirmiştir. Büyük güçler, amaçlarına ulaşmak için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Bunlar; siyasi ortaklık, işbirliği veya siyasi ve ekonomik baskı yoluyla rejim değişikliğinin sağlanması için gerekli çabanın gösterilmesidir. Burada tartışılması gereken yöntemlerin nitelikleri ya da ölçęi değildir, ilkesel olarak sonuçlarına odaklanılmalıdır. Sonuçları bakımından dünyada belli bir dönemin temel parametrelerini oluşturan siyasi yaklaşım, ülkelerin yönetimlerine doğrudan ya da dolaylı müdahale istenci olmuştur.

ABD’nin hinterlandında bulunan Latin Amerika ülkelerinin rejimleri, ABD ile uyumlu olmaması ağırlık olarak siyasi, kimi zaman askeri müdahale seçeneğinin kullanılması sonucunu getirmiştir. Müdahale araçları ülke içi ve ülke dışı çıkar gruplarının oluşturulması ve kullanılması olmuştur. Genel olarak gruplandırılırsa, en baskın ülke içi çıkar grubu askeri cuntalar, en yetkin ülke dışı çıkar grupları ise ekonomik lobiler olarak listelenebilir. Bu çıkar grupları ülkenin ‘uyumlu’ hale getirilmesi için gerekli ekonomik ve toplumsal koşulların oluşmasını sağlamışlardır.

Asker siyaset ilişkisinin değerlendirilmesi çıkar grupları bağlamında değerlendirilmelidir. Arjantin ve Şili örneklerine açısından da bu temelde bir yaklaşım ve uygulama söz konusudur. ABD, bu ülkeler ile ilgili olarak rejimlerin değiştirilmesi ve ülkelerin ekonomik liberalleşmesini sağlamak için CIA ile sadece örnek ülkelere özel misyonlar oluşturmuştur. Güçlü ekonomik fonlar vasıtasıyla özel birimlerin faaliyetleri desteklenmiştir. Çalışmaya konu olan Arjantin ve Şili örnekleri açısından ABD’nin amaçlarına ulaştığı net şekilde görülmektedir. ABD’nin

müdahalesi, CIA’nın faaliyetleri, askeri yönetimlerin uygulamaları gibi başlıklar sonuç itibariyle insani ve toplumsal olarak travmatik sonuçlar doğurmuştur. Kitlelerin insan hakları ihlallerine maruz kalmalarına, kayıplara neden olmuştur. Toplumsal hafızada yaşanan hadiseler günümüzde de tazeliğini korumaya ve toplum birimlerinde psikolojik etkileri devam etmektedir.

Kaynakça

- Akşın S. (2015). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, 2. Basım, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Allende'nin Veda Konuşması, (Erişim Tarihi: 07.06.2015).
<http://www.birdahaasla.org/documents/events/chile/allende.pdf>
- Balcı, A. (2011). *Türkiye'de Militarist Devlet Söylemi*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Bozkurt Y. H. (2013). Şili Ülke Raporu. Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü.
- Bresnahan R. (2009). Radio and the Democratic Movement in Chile 1973–1990: Independent and Grass Roots Voices During the Pinochet Dictatorship. *Journal Of Radio Studies* 9(1): 161-181.
- Bustos A. M., Webb D. and Fairbairn G. J., (2008). (Un)Covering The Silence During The Argentinean Coup D'e'Tat. *Peace Review: A Journal Of Social Justice*. 21(2):155–159.
- Candansayari S. (2010). 12 Eylül 1980: Korku Çağında Eriyen Akıllar. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni* 3(2): 3-5.
- Cindy A. (2013). Political Violence, Collective Functioning and Health: A Review of the Literature. *Medicine, Conflict And Survival* 29(3): 169-197.
- Correa, C., Guillerot, J. and Magarrell, L. (2009), Reparations and Victim Participation: A Look at the Truth Commission Experience, <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Reparations-Participation-2009-English.pdf> (Erişim Tarihi: 07.06.2015)
- Cömert, H. (2013). Zurnanın Hangi Deliği. *Sabit Fikir Dergisi* Ocak 2013.
- Ekici, B. (2003). "Arjantin Yönetim Sistemi" *Yirmibirinci Yüzyılda Yönetim*. (Ed: Koraltay Nitas). Ankara: İçişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Başkanlığı Yayınları, 21-30.
- Ercan F. (2006). Suskun Adamın Baladı: Latin Amerika Üzerinden Venezüella'ya Dair Düşünceler, *Praksis*, 14.
- Fulbert, (Erişim Tarihi: 02.06.2015). <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB8/docs/doc03.pdf>
Reparations and Victim Participation: A Look at the Truth Commission Experience.
(Erişim Tarihi: 07.06.2015). <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Reparations-Participation-2009-English.pdf>
- Gustafson K. (2005). Double-Blind: Predicting The Pinochet Coup, *The Rusı Journal*. 150(6): 78-83.
- Harvey D. (2012). Yaratıcı Yıkım Olarak Neoliberalizm, (Çev: Eylem Çamuroğlu Çığ, Ünsal Çığ), *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* 2(2): 67-88.
- Holmes J. (2001). Political Violence and Regime Change in Argentina: 1965-1976. *Terrorism And Political Violence* 13(1): 134-154.
- Hunter W. (1996). State and Soldier in Latin America Redefining the Military's Role in Argentina, Brazil, and Chile. United States Institute of Peace Peaceworks No. 10.
- Kaptanoğlu C. (2010). Bir Metafor Olarak "12 Eylül". *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni* 13(2): 15-19.
- Krause, W. C. (2004). The Role and Example of Chilean and Argentinian Mothers in Democratisation, *Development in Practice* 14(3): 366-380.
- Lazzara, M. J. (2013). Kidnapped Memories: Argentina's Stolen Children Tell Their Stories. *Journal Of Human Rights* 12(3): 319-332.
- Madenci, C. (2010) Hayek'in Kötü Şöhretli Röportajları, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12(18): 99-101.
- Meclis Araştırması Komisyonu (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.

- Oskay Ü. (1996). Efendi/Köle" İlişkisi Açısından Şiddet ve Görünümleri Üzerine, *Cogito, Şiddet* 6-7: 185-197.
- Peruzzotti, E. (2004). From Praetorianism to Democratic Institutionalization: Argentina's Difficult Transition to Civilian Rule. *Journal of Third World Studies*, 21(1): 97-116.
- Propaganda in Support of Pinochet Regime, (Erişim Tarihi: 02.06.2015).
<https://www.cia.gov/library/reports/general-reports1/chile/index.html#10>,
- Report of the Chilean National Commission on Truth and Reconciliation, (Erişim Tarihi: 07.06.2015).
http://www.usip.org/sites/default/files/resources/collections/truth_commissions/Chile90-Report/Chile90-Report.pdf
- Rolston, B. (2011). ¡Hasta La Victoria!: Murals and Resistance in Santiago, Chile. *Global Studies in Culture and Power* 18(2): 113-137.
- Ryan M. and Kellner D. (2010). *Politik Kamera*. (Çev: Elif Özsayar), 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sarıcan B. (2014). Pinochet Darbesi: Bir Başka 9/11. *Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Ağustos-Eylül*, 2-6.
- Schmidli W. M. (2012). Human Rights and the Cold War: The Campaign to Halt the Argentine 'Dirty War'. *Cold War History* 12(2): 345-365.
- Seta (2012). Türkiye Darbeleriyle Yüzleşiyor Panel, Sayı:4.
- Smith M. L. R. and Roberts S. (2008). War in The Gray: Exploring the Concept of Dirty War. *Studies In Conflict & Terrorism*. 31(5): 377-398.
- Suzan E. (2010). Arjantin'in Ekonomik İstikrarsızlık Tarihi: İnişler ve Çıkışlar. *Akademik Bakış Dergisi* 20: 1-18.
- The CIA in Latin America, (Erişim Tarihi: 02.06.2015)
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB8/nsaebb8.htm>,
- Ulianova, O. (2014). Corvala'N for Bukovsky: A Realexchange of Prisoners During an İmaginary War. The Chilean Dictatorship, The Soviet Union, and US Mediation, 1973-1976. *Cold War History* 14(3): 315-336.
- Victoria G. (2007). The Chile Solidarity Movement and its Media: An Alternative Take on the Allende and Pinochet Years. *American Journalism* 24(4): 95-125.
- Viviana M. and Hernandez, A. (2002). The Mothers Of La Plaza De Mayo: A Peace Movement. *Peace & Change* 27(3): 385-411.
- Yılmaz G. A. (2014). Toplumsal Hareketin Kalbinde Bir Yeni Özne: Anneler Türkiye'de Cumartesi Anneleri Ve Arjantin'de Mayıs Meydanı Anneleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 2(1): 51-74.
- Zafir C. Z. (2009). Neoliberalizmin Minimal Devlet Yaklaşımına Bir Eleştiri. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 7(2): 65-82.
- Zepezauer M. (2010). *Cia'nın Büyük Operasyonları*. (Çev: Hasan Böğün), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Zizek S. (2004). *Ödünç Alınan Irak Çaydanlığı*, (Çev: Mehmet Öznur, Sibel Erduman), İstanbul: Encore Yayınları.